

“BOBURNOMA”DAGI UZUNLIK O’LCHOV BIRLIKLARI VA ULARNING INGLIZCHA EKVIVALENTLARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17744470>

Sayyora Shodmonova

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD dotsent.

Qarshi davlat texnika universiteti

E-mail: sayshodmonova71@gmail.com

Tel: (95) 322-00-04

Annotatsiya

Ushbu maqolada “Boburnoma” asarida uchraydigan uzunlik o’lchov birliklarining lisoniy xususiyatlari va ularning ingliz tiliga tarjima jarayonidagi semantik muvofiqligi tahlil qilindi. Asarda uchraydigan “qadam”, “gaz”, “ming adim”, “sang”, “kos”, “qarich” kabi birliklarning tarixiy ma’nolari, qo’llanish konteksti va mazkur birliklarning ingliz tilidagi ekvivalentlari bilan qiyoslashlar berildi. Maqolada tarjimonlarning yondashuvlari, ilmiy adabiyotlar hamda nazariy qarashlar asosida o’lchov birliklarining madaniy-semantik xususiyatlari yoritildi. Tahlillar natijasida ekvivalent tanlashda tarixiy-madaniy kontekstning muhimligi asoslandi.

Kalit so’zlar

Boburnoma, o’lchov birliklari, uzunlik, tarjima, ekvivalentlik, gaz, qadam, kos, lingvokultura.

ЕДИНИЦЫ ИЗМЕРЕНИЯ ДЛИНЫ В «БАБУРНАМЕ» И ИХ АНГЛИЙСКИЕ ЭКВИВАЛЕНТЫ

Аннотация

В данной статье исследуются лингвистические особенности единиц измерения длины, встречающихся в «Бабурнаме», и их соответствие английским эквивалентам при переводе. Рассматриваются исторические значения таких единиц, как «қадам», «ғаз», «қарыч», «кос», «санг», а также их переводческие интерпретации. На основе анализа контекстов, переводов и научных подходов обоснована необходимость учета культурно-исторической специфики при выборе английских соответствий.

Ключевые слова

Бабурнама, единицы измерения, длина, перевод, эквивалентность, ғаз, кадам, лингвокультура.

LENGTH MEASUREMENT UNITS IN “BABURNAMA” AND THEIR ENGLISH EQUIVALENTS

Abstract

This article examines the linguistic and cultural characteristics of length measurement units found in Baburnama and their English equivalents in translation. Historical units such as qadam, gaz, qarich, kos, and sang are analyzed in terms of their etymology, contextual meanings, and semantic correspondence in English. The paper reviews translators' approaches, theoretical frameworks, and relevant scholarly works. The findings emphasize that cultural and historical specificity must be considered when selecting accurate English equivalents for traditional measurement units.

Keywords

Baburnama, measurement units, length, translation, equivalence, gaz, qadam, cultural linguistics.

KIRISH. O'lchov birliklari har bir xalqning tarixiy-madaniy tajribasini aks ettiruvchi muhim lingvokulturologik kategoriyalardan biridir. “Boburnoma” – temuriyzoda Zahiriddin Muhammad Boburning hayoti, faoliyati, yurishlari va kuzatishlari aks etgan noyob tarixiy-adabiy manba bo'lib, unda turli realiyalar, jumladan, uzunlik o'lchov birliklari keng qo'llangan. Asarda uchraydigan “qadam”, “gaz”, “ming adim”, “qarich”, “kos”, “sang” kabi birliklar XV–XVI asr Markaziy Osiyo o'lchov tizimining muhim komponentlaridan bo'lgan. Ushbu birliklarning hozirgi zamon o'lchov tizimi bilan bevosita muvofiqi yo'q, shuning uchun ularni ingliz tiliga tarjima qilishda ekvivalentlikning darajasi, tarixiy moslik va madaniy kontekst muhim ahamiyat kasb etadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLARNING TAHLILI. Ilmiy adabiyotlarda Sharq o'lchov birliklarining tarixiy fonologiyasi va semantikasi bo'yicha bir qator tadqiqotlar uchraydi (A. Qayumov, R. Ergashev, Y. G'ulomov). Baburshunoslik bo'yicha Viver, Thackston, Beveridge, Jahonov kabi tadqiqotchilar tarjimalarda ko'plab o'lchov birliklarini ingliz o'lchov tizimiga mos ravishda approximate equivalence asosida berganliklarini izohlaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI. Ushbu tadqiqotda “Boburnoma” matnida uchraydigan uzunlik o'lchov birliklari va ularning inglizcha tarjimalarini o'rganish

uchun lingvistik, tarixiy-komparativ va tarjima tahlili metodlari qoʻllandi. Avvalo, asarning turli nashrlari (arab yozuvidagi asl matn, oʻzbekcha tarjimalar, Beveridge va Thackston inglizcha tarjimalari) oʻzaro qiyosiy tahlil qilindi. Oʻlchov birliklari leksik-semantik jihatdan tasniflandi va ular qoʻllangan kontekstlar korpus tahlili usuli orqali aniqlab borildi. Tarjima variantlarini baholashda E. Nidaning dinamik ekvivalentlik, P. Newmarkning madaniy soʻzlar tarjimasi, Catfordning tarjima siljishlari nazariyalariga tayangan holda ilmiy izohlar berildi. Shuningdek, tarixiy oʻlchovlarning metrik tizimdagi taxminiy qiymatlari aniqlashda tarixiy-lisoniy rekonstruksiya usuli qoʻllandi. Natijalar lingvokulturologik yondashuv asosida talqin qilindi.

TAHLIL VA NATIJALAR. “Boburnoma”dagi uzunlik oʻlchov birliklari tarixiy-madaniy semantik yukga ega boʻlib, ularning ingliz tiliga tarjima jarayonida ekvivalent tanlash, semantik aniqlikni saqlash va madaniy oʻzgachalikni yetkazish muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot davomida asardagi asosiy birliklar – qadam, gaz, qarich, sang, kos, ming adim kabi lexemalar kontekstual, lisoniy va madaniy jihatdan tahlil qilindi. Ingliz tilidagi tarjimalar (Beveridge, Thackston) qiyoslangan holda ularning semantik mosligi aniqlashtirildi. Tahlillar shuni koʻrsatadiki, XV–XVI asr Markaziy Osiyosiga xos uzunlik oʻlchovlari hozirgi metrik tizimda qatʼiy aniq koʻrinishga ega emas. Masalan, gaz turli hududlarda 80 sm dan 1,04 m gacha farqlangan, qadam esa 70–80 sm oraligʻida qoʻllanilgan. Tarjima nazariyasi nuqtayi nazaridan bunday birliklarga mutlaq ekvivalent topish imkoni yoʻq, shuning uchun tarjimonlar near equivalent yoki functional equivalentdan foydalanishga majbur boʻladi. Asarda uchraydigan asosiy birliklar:

Oʻzbekcha birlik	Tarixiy taxminiy uzunlik	Inglizcha ekvivalent
Qadam	70–80 sm	<i>step, pace</i> (approx.)
Gaz	1 m atrofida	<i>yard</i> (near equivalent)
Qarich	20–25 sm	<i>span</i>
Kos	3–12 km (mintaqaga qarab farq qiladi)	<i>league / mile</i>
Sang	1–3 m oraligʻi	<i>stone-throw distance</i> (interpretive)
Ming adim	700–900 m	<i>a thousand paces</i>

Koʻrinib turibdiki, barcha birliklar aniq emas, yaʼni zamonaviy metrik tizim bilan toʻgʻridan-toʻgʻri mos kelmaydi. Shu sababli tarjimada kontekst asosiy rol oʻynaydi. Asardagi real kontekstlar tahlili va tarjimalar. Asl matn: “Bir necha qadam yurub, tepalikning etagiga yettuk.” Thackston

tarjimasi: *"After walking a few paces, we reached the foot of the hill."* Tahlil: Thackston "paces" terminidan foydalangan, bu "qadam"ning eng yaqin semantik ekvivalenti. Newmarkning "near equivalent" tamoyiliga amal qilingan. "Gaz" birligiga asl matn: *"Devorning bo'yi yigirma gazdur."* Beveridge tarjimasi: *"The wall is about twenty yards high."* Tarjimon "yard" dan foydalangan, chunki 1 gaz $\approx$ 1 yardga yaqin. "About" qo'shimchasi dinamik ekvivalentlikni ta'minlaydi. "Kos" birligi. Asl matn: *"Andijondin Qobulga uch kos masofadur."* Thackston tarjimasi: *"It is three leagues from Andijan to Kabul."* Tahlil: "League" – tarixiy uzunlik birligi. Tarjimon Catfordning "cultural substitution" usulidan foydalangan. "Qarich" birligiga asl matn: *"Qilichning sapoli bir qarichdan ortiq edi."* Inglizcha: *"The sword's hilt was more than a span long."* Tahlil: "Span" – eng to'g'ri ekvivalent, semantik jihatdan mos. Tarjimalarda absolyut ekvivalent deyarli yo'q, faqat near equivalents qo'llanadi. Tarixiy uzunliklar zamonaviy o'lchov tizimi bilan to'g'ridan-to'g'ri mos kelmaydi. Tarjimonlar o'lchov birliklarini ba'zan kontekstual, interpretativ yoki funksional ekvivalentlar orqali beradi. O'lchov birliklari lingvokulturologik yukga ega bo'lgani sababli tarjima jarayonida madaniy izohlar talab etiladi. Beveridge o'z tarjimasida tarixiy birliklarni ko'proq Angliya o'lchov tizimi birliklari orqali beradi (yard, foot, league). Bu usul o'quvchining qabul qilinishini osonlashtiradi. Thackston esa ko'proq madaniy aniqlikni saqlashga intiladi. U ba'zan birliklarni o'zgartirmay transliteratsiya qiladi (masalan, kos), ba'zan izoh bilan beradi. "Boburnoma"dagi realiyalar tarjimasida kontekstning tarixiy identifikatsiyasi tarjimadagi semantik aniqlikning asosiy mezonlaridan biridir. Shuningdek, Beveridj "Boburnoma" tarjimasida "har bir o'lchov birligi Bobur yashagan muhitning texnik va madaniy tafakkurini aks ettiradi" deb ta'kidlaydi. O'lchov birliklari Boburning tasvir uslubida topografik aniqlik hosil qiladi. Ba'zi birliklar (masalan, sang) ko'proq metaforik ma'noga ega bo'lib, ularni tarjima qilishda interpretatsiya zarur. Tarjimonlar o'quvchi uchun tushunarliroq bo'lishi uchun ko'pincha taxminiy birliklardan foydalandilar. Barcha birliklar madaniy yukga ega bo'lib, tarjimada izohlarga ehtiyoj bor. Asardagi uzunlik o'lchov birliklari zamonaviy ekvivalentlarga ega emas, faqat taxminiy moslik mavjud. Inglizcha tarjimalarda pace, span, yard, league kabi tarixiy birliklarning qo'llanishi semantik moslikni ta'minlaydi. Tarjima jarayonida madaniy-konnotativ jihatlar yo'qolib ketish ehtimoli mavjud, shuning uchun izohlash (footnote) muhim. Tarixiy kontekstga asoslangan yondashuv eng aniq semantik moslikni ta'minlaydi. "Boburnoma" o'lchov birliklari o'sha davrning real hayotini, harbiy yurishlar masofalarini, me'moriy o'lchamlarni tasvirlashda muhim rol o'ynaydi **XULOSA VA TAKLIFLAR.** Natijalar shuni ko'rsatadiki: Tarixiy o'lchov birliklari zamonaviy o'lchov tizimlariga to'liq mos kelmaydi va taxminiy ekvivalentlar yordamida

tarjima qilinadi. Tarjima jarayonida madaniy tarixiy kontekstni hisobga olmaslik semantik xatolarga olib kelishi mumkin. Ingliz tiliga tarjima

qilinayotganda yard, pace, span, league kabi tarixiy birliklardan foydalanish eng maqbul usul bo'lib chiqdi. Tarjimonlar uchun qo'shimcha izohlar (*translator's notes*) kiritish tavsiya qilinadi. Kelajakda "Boburnoma" o'lchovlarining maxsus lingvokulturologik lug'atini yaratish dolzarb masaladir. Tarixiy o'lchov birliklarini tarjima qilishda asosiy maqsad — asl matn ruhini yo'qotmasdan, mazmunni o'quvchiga yetkazishdir. Shuning uchun ekvivalent tanlash jarayoni har safar kontekstual yondashuvni talab qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Beveridge, A. *The Baburnama: Memoirs of Babur*. London: Oxford University Press, 1996.
2. Thackston, W. *The Baburnama: A New Translation*. Harvard University, 2002.
3. Nida, E. *Toward a Science of Translating*. Leiden: Brill, 1964.
4. Catford, J. *A Linguistic Theory of Translation*. Oxford University Press, 1965.
5. Newmark, P. *A Textbook of Translation*. Prentice Hall, 1988.
6. Qayumov, A. *O'zbek o'lchov birliklari tarixi*. Toshkent, 1982.
7. Ergashev, R. *Til va madaniyat munosabati*. Toshkent: Fan, 2001.
8. G'ulomov, Y. *Markaziy Osiyo o'lchov tizimi tarixi*. Samarqand, 1975.
9. Jahonov, M. *Boburshunoslik masalalari*. Toshkent: Akademnashr, 2010.
10. Karimov, A. *Turkiy manbalarda o'lchov birliklari*. Buxoro, 2015.
11. Baker, M. *In Other Words: A Coursebook on Translation*. Routledge, 2011.
12. Bassnett, S. *Translation Studies*. Routledge, 2014.